

Plutarh: USPOREDNI ŽIVOTOPISI. Sv. I—III. August Cesarec Zagreb. (Biblioteka Fontes. Zagreb, 1988)

Kako se još drugačije može pisati povijest, nedavno nam je predočila zagrebačka izdavačka kuća »August Cesarec«. Izdala je naime Plutarhove *Životopise*. Izdanje je objavila »Biblioteka Fontes« u tri sveska. Prevodilac je ugledni naš grecist Zdeslav Dukat. On je ujedno i pisac uvodnih tekstova i vrlo iscrpnih komentara. Predgovor je napisao Zlatko Pleše.

Prijevod je dobar unatoč tomu što je zbog svoje vjernosti izvorniku gdjekada teško čitljiv. Tako naprimjer rečenica na početku Cezarova životopisa u Dukatovu prijevodu glasi ovako: »Kad od Kornelije, kćerke negdašnjeg samoslikara Cine, Sula, pošto je gospodar situacije u Rimu, niti obećanjima niti prijetnjama nije uspio rastaviti Cezara, zaplijeni njezin miraz.« Netko bi se drugi na Dukatovu mjestu možda bio odlučio na lakše tumačenje, pa bi složenu rečenicu grčkog izvornika rastavio na dvije ili tri jednostavnije i duhu hrvatskog jezika zacijelo pristupačnije rečenice: »Sula je tada postao gospodarom situacije u Rimu. Pa ipak mu ni obećanjima ni prijetnjama nije pošlo za rukom da rastavi Cezara od Kornelije, kćeri negdašnjeg diktatora Cine. Zato zaplijeni Kornelijin miraz.« No zacijelo je bolje i u teže providnoj rečenici dobiti točan izvještaj o onome što je rekao pisac nego i u najčitljivijoj tek nejasnu slutnju o izvornom tekstu.

Plutarh je živio otprilike od 48. do 120. godine, a bio je zaista ugodna pojava svoje epohe. Daleko od svjetske vreve — koju je upoznao kao mladić, a da ga ona nije za sobom odmamila — prepušta se užicima idiličnog života u svome malome rodnom gradu Heroneji, sretan u krugu svoje obitelji i duhovno zainteresiranih prijatelja. Njima on, kao dobar kućedomaćin i dušebrižnik, daje od blaga svoje mudrosti. Ljubazne mu lokalpatriotske slabosti rado upisujemo u dobro. Kao izrazito receptivna priroda, on sebi — u stalnom općenju s velikim duhovima prošlosti, čitajući, sabirući, ekscerpirajući — gradi svoj vlastiti svijet, kojega se ne dotiče dnevni štropot. Čak ni dojmove i doživljaje iz osobnog života — pa ni kćerinu smrt — nije uspio književno očitovati u čistoj prirodnosti. Oni pobuđuju kod njega književne reminiscencije na umne izreke i pjesničke stihove i obasjava ih blago svjetlo filozofske mudrosti. To je bio način postupanja njegova vremena, ali je njegova zasluga da on zbog toga ne gubi jedinstvo i harmoniju osobnosti, da on, čega god se prihvaća, to prožima toplim osjećanjem, da tomu daje pečat svoga književnog umijeća, da odbija od sebe sve neobično i bizarno.

Od Epikura ga odvraća njegovo ćudoredno i religiozno osjećanje. Moralnu je strogost stoicizma u sebe doduše upio, ali rigorizam i paradokсне smicalice sistema odbija isto tako kao i ciničke neuglađenosti. Snažno obuzet Platonom, podliježe naposljetku Pozidonijevoj mistici, pliva u demonologiji, u simboličkim brojeva i tajnama filozofskih tumačenja ne samo grčke nego i egipatske religije. Sanjari o stanovitj, svim narodima zajedničkoj pramudrosti i božjem objavljenju. Posljednje je godine svog života proživio u Delfima u visokoj svećeničkoj službi koja mu je podarila nešto od ohole vjere u ponovno rođenje. No tu je već teško u njegovima teološkim spekulacijama ponovo nalaziti još nešto od prirodnoga ćudorednog svjetonazora njegove individualne pobožnosti.

Plutarh je retorički obrazovan i mi posjedujemo još uvijek sofističke majstorije iz njegove mladosti. On stavlja težište na lijep oblik i povremene izjave pokazuju da je temeljito promišljao o govornim umjetničkim sredstvima. U svojim sudovima o stilu — u kojima helenistički prozni pisci za njime u potpunosti zaostaju — on nije posve neovisan o školskoj tradiciji. Ali je oštromno spoznao opasnosti jednostranog formalizma i shematizma, odbacio sofistička govorna nadmudrivanja i oponašateljske manire.

Sadržaj mu je važniji nego oblik, njegov pogled je širi i slobodniji, njegovo je razumijevanje stare književnosti dublje negoli u profesionalnih reatora. Nije dopustio da mu krug lektire suze aticističke predrasude. Temeljito je proučio stjegonoše helenističke filozofije, obnovio naprimjer Karneadovu borbu protiv stoicizma, za svoje svrhe preradio Panecijev spis *O radosti*. Naše manjkavo poznavanje helenističke historiografije i biografske književnosti bitno upotpunjuje Plutarh s pomoću izvora što ih je sa sretnim taktom iskoristio radeći na svojim životopisima.

Književne su vrste u kojima se kreće Plutarh raznovrsne: dijalog, traktat u obliku dijatribe, filozofska rasprava, kontroverzija, antikvarska istraživanja, komentari, životopis. Povjesnik Plutarh nije, a nije to ni htio biti. Na početku Aleksandrova životopisa piše ovako: »Pišući u ovoj knjizi životopis kralja Aleksandra i Cezara koji je oborio Pompeja, zbog mnoštva djela kojima treba obraditi neću dati nikakav poseban uvod. Jedino ću zamoliti čitaoce da ne zamjeraju ako ne ispriopovjedim sve njihove glasovite podvige ili ne obradim iscrpno svaki od njih, nego većinu njih sažeto. Ta ja ne pišem povijest, nego životopise. A ni kod najznamenitijih djela nema uvijek očitovanja vrline ili opačine, nego kakva sitna stvar, riječ ili šala bolje otkrije značaj nego bitke s tisućama mrtvih, najveće vojne sile i opsade gradova. I tako, upravo kao što slikar nastoji postići sličnost s onim koga slika usredsređujući se na lice i izraz očiju kojima se otkriva karakter, a vrlo malo pažnje posvećuje ostatku njegove osobe, tako i meni treba dozvoliti da prodrem u ono što otkriva dušu ljudi o kojima pišem i da kroz to prikažem život svakoga od njih, ostavivši drugima da opišu njihove velike bitke.«

Helenističkom shvaćanju povijesti, koje obilježuje izrazita sklonost prema retoriziranju, suprotstavlja Plutarh ćudoredno procjenjivanje, a s pomoću njega vrši vrlo snažne utjecaje, čak i na takve duhove kao što su Montaigne i Goethe. Stalo mu je samo do toga da u svima životnim očitovanjima, činima, riječima, doživljajima uspješno izloži i u izrazitom svjetlu prikaže jedinstven moralni lik osoba što ih opisuje, kako bi na taj način produbio razumijevanje ljudske naravi i s pomoću velikih uzora pobudio želju za ćudorednim nasljedovanjem. Čini se da je započeo s pojedinačnim životopisima; zatim izvodi veliki plan usporednih životopisa. Jer, ma kako

on sa svom svojom dušom prianjabo uza staro grčko biće, tako također proširuje među svojim zemljacima — nastavljavajući Polibijevu i Pozidonijevu tradiciju — razumijevanje za rimsko biće, za nužnost i blagoslivljanje rimskog gospodstva. Tako on, posve u duhu Trajanove politike, posređuje među dvama narodima.

Usporedni životopisi — s iznimkom nekoliko zasebnih životopisa — predstavljaju niz parova životopisa, pri čemu se svaki put usporedno postavljaju grčki i rimski djelatnik. Izbor se osoba za usporednu biografiju katkada nameće već sâm po sebi: dok se s grčke strane opisuje život Aleksandra Velikoga, s rimske se opisuje život Gaja Julija Cezara; dok se s grčke strane opisuje Demostenov život, s rimske se opisuje život Marka Tulija Cicerona. No gdje se taj izbor pokazuje nategnutim. Valja međutim naglasiti da se ta nategnutost nije odrazila i na samim životopisima. Jer svaki od njih čini zasebnu cjelinu.

Osobita je vrlina Plutarhova književnog postupka psihološko motivirane postupaka njegovih junaka. Za ilustraciju navodimo nekoliko odlomaka iz Antonijeva životopisa. Evo teksta iz 24. poglavlja: »Bilo je naime u Antonijevu karakteru priprostosti i sporosti u opažanju. Ali kad je zamjećivao svoje pogreške, obuzimalo ga je gorko kajanje i u potpunosti je priznavao počinjene nepravde onima kojima su bile nanijete, a bilo je u njega veličine i u nadoknadi štete i u kažnjavanju počinitelja nepravde. Ipak se smatralo da više prekoračuje pravu mjeru u dijeljenju milosti negoli u kažnjavanju. Njegovo pak pretjerivanje u šalama i podrugivanju nosilo je u sebi i svoj lijek. Jer bilo je slobodno uzvratiti porugom i odgovoriti uvredom i nije manje uživao kad su se njemu smijali nego kad se on smijao drugima. A to je upropastilo većinu njegovih pothvata. Budući da nije mogao zamisliti da mu oni koji mu u šali govore bez ustručavanja i obzira mogu laskati u punoj ozbiljnosti, lako se dao uhvatiti u njihove pohvale, ne znajući da neki ljudi, miješajući smion i otvoren govor kao rezak začim s laskanjem, oduzimaju tako laskanju bljutavost: dok postižu da njihovo brbljanje uz čašu čini da njihova uslužnost i povlađivanje u političkim pitanjima izgleda ne kao ponašanje ljudi koji se s njime druže samo zato da mu ugrade, nego kao onih koji su se morali predati pred razlozima.« I odmah u 25. poglavlju nastavlja: »Takvoj dakle Antonijevoj naravi pridodje kao zaključno zlo, probudivši i dovevši do paroksizma mnoge od strasti koje su se još krile u njemu i mirovale, ljubav prema Kleopatri. Ta ljubav uništi i smrvi dobre i spasonosne osobine, ako je još koja takva pružala otpor.«

A evo kako Plutarh u 27. poglavlju opisuje uzvratnu Kleopatrinu večeru kod Marka Antonija: »Sutradan je Antonije uzvratio Kleopatri gošćenjem. Častoljubivo je nastojao da je nadmaši sjajem i otmjenošću, ali, jer je zaostajao u obojemu i upravo u tome ispadao slabiji, prvi se podrugivao oskudnosti i neuglađenosti svog prijema. Budući da je Kleopatra i po Antonijevim dosjetkama razabirala u njemu mnogo od vojnika i priprosta čovjeka, vladala se prema njemu na isti način, slobodno i drsko. Jer, kako kažu, sama po sebi njena ljepota nije nikako bila neusporediva, ni takva da je mogla zanijeti na prvi pogled. Ali je posjedovala šarm neodoljive snage u općenju, pa je njezina pojava, uz dojmljivost njenih riječi, i ujedno njezin karakter, koji je nekako prožimao njeno ophođenje s drugima, ostavljao neku žaoku u srcima. Uživanje je bilo slušati zvuk njena glasa; a kako je svoj jezik, poput glazbala s mnogo žica, bez teškoća skretala u bilo koje

narječje, posve je rijetko u razgovorima s barbarima trebala prevodioca. Većini je njih naprotiv sama davala odgovore, bilo da su bili posrijedi Etiopljani, Trigloditi, Židovi, Arapi, Sirijci, Međani ili Parti. Pripovijeda se da je naučila i druge jezike, premda se kraljevi prije nje nisu potrudili da usvoje ni egipatski jezik, a neki su zapustili i svoje makedonsko narječje.»

Plutarh dalje opisuje razne druge dogodovštine, i kako je Kleopatra ovladala Antonijevim osjećajima, a onda i kako je Antonije — dok je bio u Italiji i dok mu je egipatska kraljica bila daleko od očiju — poslušao savjet razbora i uzeo za ženu Oktavijanovu sestru Oktaviju. Bio je to dođuše politički brak, ali je Oktavija, »čudo od žene«, kako je naziva Plutarh, nadmašivala Kleopatru i ljepotom i mladošću i mnogima drugim vrlinama, pa je sve to budilo nadu da će se Antonije napokon izliječiti od svoje egipatske bolesti. Dogodilo se međutim drugačije. Poslušajmo Plutarha u 36. poglavlju: »Ali strašno zlo koje je drijemalo dugo vremena — Antonijeva ljubav prema Kleopatri, koja se činila utišanom i koje se čarolija činila slomljenom boljim rasuđivanjem — planu iznova i sve je više jačala kako se Antonije približavao Siriji. I naposljetku — kao što Platon kazuje o konju koji predstavljala nepokoran i razuzdan dio duše — ritnuvši od sebe sve ljepo i spasonosno, pošalje Fonteja Kapitona da dovede Kleopatru u Siriju. A kad je došla, on je obdari i udijeli joj ne nešto malo i beznačajno, nego Fenikiju, Kalesiriju, Cipar i velik dio Cilicije, pa još k tomu onaj dio Judeje u kome se proizvodi balzamovo ulje i sav onaj dio Nabatejske Arabije koji se spušta prema vanjskom moru. Ti su pokloni osobito ozlovoljili Rimljane. Unatoč tomu je mnogima koji su bili obični ljudi darivao četverooblasti i kraljevstva velikih naroda, a mnoge je vladare lišavao njihovih kraljevstava, kao naprimjer Antigona Judejca, komu je, predvevši ga preda se, dao sjekirom odsjeći glavu, bez obzira na to što nikada dotada nijedan kralj nije bio kažnjen na taj način. Ali je Rimljane najviše vrijeđalo sramotno iskazivanje počasti Kleopatri. A još je uvećao sablazan kad je priznao dvojke što mu ih je rodila i nazvao jedno dijete Aleksandrom, a drugo Kleopatrom, s nadimcima prvomu Helije, a drugomu Selena. Pa ipak, jer je bio vješt uljepšavanju sramote krasnim izgovorima, govorio je da se veličina rimske nadmoći ne očituje u onome što uzima, nego u onome što daje; a aristokratske su se obitelji širile uzastopnim porodima mnogih kraljeva.«

Zatim od Plutarha doznajemo i kako se malo po malo počeo rušiti veliki Antonijev vojnički genij. U 37. nam poglavlju opisuje golemu vojnu silu koju je Antonije sakupio protiv Partâ i zatim dodaje: »Ipak kažu da tolika priprema i oružana sila, koja je prestrašila čak i Indijce s onu stranu Baktrije i učinila da zadržti čitava Azija, Antoniju osta beskorisnom zbog Kleopatre. Jer, žureći da zimu provede s njom, započeo je rat prije vremena i u svemu je postupio smeteno. Nije naime bio gospodar vlastitih misli, nego je — kao da se nalazio pod utjecajem opojnih sredstava ili čini — neprestano bacao zbudjene poglede prema njoj i više je mislio na što brži povratak nego na svladavanje neprijatelja.«

No vrhunac je sramote čekao Antonija u konačnom obračunu s Oktavijanom. Poslušajmo tekst 62. poglavlja: »Antonije je međutim do te mjere bio samo prirepak one žene da je, unatoč tomu što je bio daleko nadmoćniji na kopnu, želio da pobjedu donese mornarica, Kleopatri za ljubav, i to bez obzira na to što je vidio da zbog nedostatka brodskih posada njegovi mornarički časnici odvlače iz grčke putnike, mazgare, žeteoce i golobrade mladiće. A ni na taj način nisu mogli popuniti lađe, nego je većina brodova imala

nepotpunu posadu i slabo plovila. A Cezar Oktavijan, odlično opremljen, skupljajući u Tarentu i Brundiziju svoje brodovlje, koje se nije sastojalo od lađa sagrađenih radi oholog pokazivanja visine i omašnosti, nego od vrlo pokretnih, brzih i potpune posade, pošalje Antoniju zahtjev neka ne gubi vrijeme, već neka dođe sa svojim silama; on će pak njegovoj mornarici pribaviti nesmetana sidrišta i luke, povući pješadiju od morske obale na udaljenost od dan puta za konjanika, sve dok se Antonije sigurno ne iskrca i utabori. Odgovarajući na to isto tako razmetljivo, Antonije ga je izazivao na dvoboj, premda je od njega bio stariji; a ako bježi od toga, tražio je da spor riješe vojskama kod Farzala, kao nekoć Cezar i Pompej. Ali, dok je Antonije bio ukotvljen kod Akcija, ondje gdje je sada podignuta Nikopola, Oktavijan ga preteknue prešavši Jonsko more i zaposjevši u Epiru mjesto koje se zove Torina.« — Τορὸνη = Varjača. — »Budući da je Antonije bio uznemiren tom viješću — kasnila mu je naime pješadija — Kleopatra je, šaleći se, govorila:

— Pa što ima strašna u tome ako Cezar sjedi na varjači?»

A kako je taj proslavljeni vojnik, potomak jedne od najstarijih patrijskih rimskih obitelji, postupio kad je započela bitka? Evo i završetka 66. poglavlja: »Kad je međutim Agripa stao razvlačiti drugo krilo s namjerom da opkoli neprijatelja, Publikola se, prisiljen da mu zaplovi ususret, odvojio od središta. I premda je to u središtu, koje se već borilo s Aruncijem, izazivalo pometnju, dok je bitka još bila neodlučna i podjednako povoljna za obje strane, iznenada ugledaše šezdeset Kleopatrinih brodova kako dižu jedra za odlazak i bježe posred onih koji su se borili. Bile su naime postrojene iza velikih lađa i, ploveći između njih, izazivale su nered. Neprijatelji su ih u čudu gledali, videći da koriste povoljan vjetar i kreću prema Peloponezu. Tu je Antonije očigledno pokazao da ga ne vode ni osjećaji zapovjednika ni odrasla muškarca, čak ni njegovi vlastiti, nego — kao što je netko u šali rekao da duša zaljubljenoga živi u tuđem tijelu — da ga ta žena vuče za sobom kao da je s njome srastao i da mora ići za njom kamo god ona pođe. Jer, tek što je ugledao njenu lađu kako odlazi, zaboravivši sve, umakavši i izdavši one koji su se za njega borili i umirali, uđe u peteroveslarku, kamo su se s njome ukrkali samo Sirijac Aleksa i Scelije, pa pohita za onom koja ga je već upropastila i koja će njegovu propast učiniti još potpunijom.«

Kao završni dio para usporednih životopisa služi Plutarhu usporedba u kojoj nam ističe najbitnije osobine koje su dotičnomu grčkomu i rimskom djelatniku zajedničke, a u isti mah i one po kojima se razlikuju. Za ilustraciju navodimo dio trećeg poglavlja *Usporedbe Demostena i Cicerona*: »Utjecaj u političkom govorništvo i ravnanju državnim poslovima pripao je obojici podjednako, tako da su ih trebali čak i oni koji su raspolagali oružjem i vojskama: Demostena Hares, Diopit i Leosten, a Cicerona Pompej i mladi Cezar, kako sam Cezar veli u svojim *Sjećanjima* posvećenima Agripi i Meceni. Ali onoga za što se smatra i kaže da je najveća provjera čovjekova karaktera, to jest: moći i vlasti — jer vlast budi svaku strast i otkriva svaku zloću — toga u Demostena nije bilo, niti je on dao takva dokaza o sebi. Nije naime obavljao nijednu od uglednijih službi, čak nije niti zapovijedao vojskom koja se na njegov poticaj okupila protiv Filipa. Ciceron naprotiv, odaslan kao kvestor na Siciliju i kao prokonzul u Ciliciju i Kapadociju u vrijeme kad je pohlepa za bogatstvom bila na vrhuncu i oni koji su bili slani kao pretori i namjesnici, osjećajući krađu nedostojnom, okretahu se otvorenu grabežu, tako da se uzimanje nije činilo strašnim, nego je onaj

koji je to radio tek umjereno bio na visokoj cijeni, Ciceron dakle dade mnogo dokaza o svom preziru prema novcu i o svojoj čovječnosti i poštenju.«

Kad mimoilazi povijest u potrazi za detaljima koje smatra zanimljivima, Plutarh ne zapada u anegdote i intrige, nego daje zoran prikaz zbivanja koji ponekad postiže pravi dramatism. Shakespeare je stvarao *Julija Cezara* i *Antonija i Kleopatru* na temelju odgovarajućih Plutarhovitih životopisa, ali je on morao malo što izmijeniti u dramskom grupiranju činjenica svog izvora.

Što mislimo o samome Dukatovu prijevodu ovoga pozamašnog djela, to smo rekli na početku ovog prikaza. Dodajemo još i rečenicu kojom Zlatko Pleše završava svoj predgovor: »Za razliku od prevodilaca što su se odlučili na nasilna skraćivanja, povlađujući tako ukusu modernog čitaoca naviklog na kratku, sažetu informaciju, no zaboravljajući pritom da prijevod podrazumijeva preslikavanje ne samo sadržajne već i jezične razine izvornika, Dukat uspijeva u naš jezik prenijeti karakterističnu razvedenost Plutarhove rečenice — tako ni na planu izraza ne iznevjerava grčki predložak, a pritom ipak ostvaruje, zahvaljujući ponajprije svom prevodilačkom iskustvu i odličnom poznavanju hrvatskog jezika, savršeno razumljiv, stilski dotjeran i literarno vrijedan prijevod jednog od najpoznatijih i najčitanijih djela antičke književnosti.«

I još nešto: svi su se europski narodi već odavno iskušali u prevođenju Plutarhovitih *Životopisa*. Bilo je već krajnje vrijeme da cjelovit prijevod dobijemo i mi! Upravo zbog toga nepristranog promatrača mora začuditi činjenica da se nitko od naših filologa sve dosada nije osvrnuo na ovaj prvorazredni kulturni događaj.

Imamo pisca, imamo prevodioca, imamo izdavača. Djelo najsrdačnije preporučujemo.

ANTUN SLAVKO KALENIC

Hanna-Barbara Gerl, Einführung in die Philosophie der Renaissance, Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt, 1989.

Premda su i sva dosadašnja istraživanja renesanse i renesansne filozofije polazila od pitanja »epohalnosti« renesanse tražeći joj temelje i bitne odrednice u povijesnoj sadržini što ispunjava uglavnom 15. i 16. stoljeće, tragajući dakle prije svega za onim što konstituira epohu, gotovo se nikad dosad s tolikom radikalnošću nije postavljalo to pitanje legitimnosti te uloge i značenja renesanse kao epohe i u okviru toga i renesansne filozofije, kao što se to čini danas. Razlog, čini se, valja tražiti u činjenici što novovjekovlje intenzivnije nego ikad ranije, upravo u ovo naše vrijeme, u nastojanju da sebe promisli i domisli, da se razumije i odredi, pokušava otkriti svoje temelje, iznaći pretpostavke na kojima se kao novovjekovlje konstituira te odrediti procese što obilježavaju njegovo ishodište.

To bitno pitanje u vezi s renesansom ne zaobilazi ni knjiga H. B. Gerl, koja, bez obzira na to što se radi o *uvodu*, upravo time što joj naznačeno